

Izazovi profesije u tranzicijskom društvu ili revolucija koja jede svoju djecu: kritički osvrt na trend uvođenja digitalnih tehnologija u biblioteke – digitalizacija i automatizacija

Emira Kulenović

JU Biblioteka Sarajeva, Sarajevo, Bosna i Hercegovina

emira.kulenovic@bgs.ba

“Revolucija, poput Saturna, jede svoju djecu”

Buchner, G. (Dantonova smrt)

Sažetak

Teme koje već duže vrijeme dominiraju ovdašnjim strukovnim krugovima vezane su za primjenu digitalnih tehnologija na rad biblioteka. Najviše pažnje poklanja se digitalizaciji građe i automatizaciji usluga. Digitalna uslovljenost naše svakodnevice evidentna je i sveprisutna u mnogim sferama ljudskog djelovanja, pa ni baštinske institucije nisu izuzetak. U bibliotekarstvu se ovi procesi vežu za unapređivanje usluga i poslovanja, a poseban akcenat se pritom stavlja na promociju i očuvanje (primjeraka) kulturne baštine. Tako su najčešće navođeni ciljevi digitalizacije promocija i zaštita izvornika, lakše manipuliranje i rasparčavanje digitalnih sadržaja, te prilagođavanje novim tehnološkim trendovima. S druge strane, insistira se na automatizaciji svih segmenata poslovanja, od administrativnih do stručnih, kako bi se uštedjelo vrijeme i novac, a korisnicima omogućile nove usluge. Pa, iako je korist neosporna, bilo bi dobro preispitati motive, prakse, kao i krajnje rezultate implementacije ovih trendova kod nas, imajući pritom u vidu cjelokupan društveni kontekst. U radu se tematizira spremnost društva za prelazak iz analognog u digitalno doba na primjeru

biblioteka i korisničke zajednice. Izazovi sa kojima se suočavaju daleko uređenije i bogatije zemlje u kojima se sve više govori o rizicima vrtoglavog napretka IT tehnologija, posebno kada je u pitanju nekontroliran razvoj umjetne inteligencije i opasnost od gubitka ili zloupotrebe podataka, trebao bi natjerati bibliotečke/informacijske stručnjake da, barem iz perspektive struke, promisle dugoročno o uticajima koje ovakvi procesi mogu proizvesti. U zemlji koja nema zavidne ekonomske i obrazovne pokazatelje, gdje mnoštvo segmenata nije regulirano kroz akte i legislativu, gdje su demografske statistike o stepenu obrazovanja, informa(tičkoj)cijskoj pismenosti poražavajuće, gotovo kao i izdvajanja za razvoj nauke i tehnologije, te je status kulturnih i obrazovnih institucija upitan – nužno je pružiti i drugačiji pogled na ovu problematiku, potkrijepljeno dostupnim statističkim pokazateljima na osnovu kojih je moguće sagledati objektivnu sliku obje strane medalje.

Ključne riječi: biblioteke, digitalne tehnologije, informacijska pismenost, informatička pismenost, digitalizacija, automatizacija, trendovi

Uvod

Teme koje već duže vrijeme dominiraju ovdašnjim strukovnim krugovima su automatizacija (u smislu prelaska sa tradicionalnog na digitalno poslovanje) i digitalizacija u svom najužem i najširem smislu (od konverzije bibliotečke građe iz analognog u digitalni oblik, do digitalizacije kao upotrebe digitalnih tehnologija u sveobuhvatnim razmjerama).¹ Kako su oba procesa sveprisutna u mnogim sferama ljudskog djelovanja, ni naša struka nije izuzetak. U bibliotekarstvu se oni odnose na unapređivanje poslovanja, a posebno su aktuelni i popularni kada se radi o očuvanju i promociji kulturne baštine. Pa, iako su prednosti mnogobrojne, u društvu kakvo je naše, neophodno je zapitati se na koji način se planiraju i realiziraju te šta je krajnji cilj.

I dok se neprestano ističu pozitivne strane, vrlo rijetko se mogu čuti glasovi onih koji nisu na tragu “mainstream” logike i koji kritički promišljaju o dugoročnim implikacijama.

Postdigitalna uslovljenost naše svakodnevice podrazumijeva da je digitalnošću prožet skoro svaki segment društva (bilo da se radi o očuvanju i promociji naslijeđa ili o funkcioniranju javne uprave). Ići u korak sa

1 Pojam “digitalizacija” u ovom kontekstu se koristi kao pojam za procese još poznate pod pojmovima digitizacija i digitalna transformacija.

vremenom, hvatati se u koštac sa novim izazovima i evoluirati je sasvim prirodno i neophodno, međutim, to podrazumijeva spremnost kompletnog društva i sistema po kojem ono funkcionira na promjenu, te se to radi promišljeno i dugoročno uz vrlo precizno planiranje. Svaki propust može proizvesti značajne, ako ne i nepovratne posljedice. Upravo o ovome, konkretno na primjeru baštinskih institucija i iz perspektive bibliotečke struke, biće riječi u tekstu koji slijedi.

Na tragu navedenog citata o “revoluciji koja jede svoju djecu”, a preslikano na upliv digitalnih tehnologija u bibliotečku praksu, nameće se teza da jednako kao što može biti štetno zanemarivanje i ignorisanje savremenih tokova, podjednak rizik postoji i u slijepom slijeđenju trendova – konkretno, kroz nastojanje da se po svaku cijenu i beskompromisno izvrši prijelaz sa tradicionalnog na moderno, sa analognog na digitalno.

U tom smislu, cilj ovog rada je pružiti drugačiji pogled na postojeće prakse kada je u pitanju implementacija digitalne kulture u bibliotekama, njen uticaj na održanje struke, a sve to na osnovu kratkog uvida u dostupne statistike iz kojih je moguće sagledati objektivnu sliku stanja našeg društva i njegovu (ne)spremnost da odgovori na izazove koje sobom nosi prelazak iz analogne u digitalnu eru.

Bosanskohercegovačke biblioteke između digitalnog i postdigitalnog doba

Ukoliko napravimo kratki presjek historije bibliotekarstva, primijetit ćemo da niti jedna od prethodnih industrijskih revolucija nije tako radikalno utjecala na promjenu same suštine struke kao što je to slučaj danas sa vrtoglavim razvojem kompjuterskih tehnologija. Ogromni su izazovi u snalaženju sa hiperprodukcijom informacija i podataka, te se čini kako su funkcija i dosadašnji način poslovanja biblioteke ugroženiji nego ikada – ne samo u smislu nemogućnosti trajnog čuvanja izvorno digitalnih podataka ili digitalnih kopija već i u smislu selekcije, obrade i diseminacije relevantnih informacija te potrebe korisnika za uslugama na kojima biblioteke počivaju. Sam UNESCO upozorava na realnu ugroženost misije biblioteka danas u cijelom svijetu zbog velikog obima informacija koje se kreiraju i dijele svakodnevno u digitalnom obliku, a smatra se da se taj digitalni univerzum udvostručuje po veličini svake dvije godine (Choy et al., 2016).

U tom smislu, informatizacija uzima sve veći primat nad “klasičnim” bibliotečkim praksama, pa sve češće čujemo kako su knjige u klasičnom smislu prevaziđene, kako se svaka informacija može pronaći na internetu, projekti masovne digitalizacije (Šapro-Ficović, 2011) čine se tako primamljivim, biblioteke ostaju “bez zidova”, a društvena interakcija se ionako već poodavno preselila u virtualni prostor. Postepeno potiskivanje biblioteke kakvu poznajemo i njene društvene uloge čini se opravdanom bojazni.

Nije prošlo tako mnogo od vremena kada su bogate zemlje Zapada (i Istoka) fascinirale one manje bogate svojim tehnološkim dostignućima i vrtoglavim razvojem IT sektora, do ne tako davno usvojene prve globalne *Rezolucije o umjetnoj inteligenciji*. Motiv koji stoji iza donošenja ovakve rezolucije je očigledno bojazan od rizika koje sobom nosi spomenuti razvoj, pa se u njoj ističe potreba za zaštitom ličnih podataka, ljudskih prava te nadzorom nad rapidnim tehnološkim inovacijama (s akcentom na umjetnoj inteligenciji). Sve zemlje potpisnice složile su se kako: “Neodgovarajući ili zlonamjerni dizajn, razvoj, implementacija i korištenje sistema umjetne inteligencije predstavljaju rizike koji bi mogli potkopati zaštitu, promovisanje i uživanje ljudskih prava i temeljnih sloboda...” (United Nations, 2024). Da li nam to tehnološki visoko razvijena društva sugeriraju da ih je njihovo vlastito čedo nadraslo te kao da se osjeti prizvuk Robespjerove revolucije koja će (naposljetku) pojesti svoju djecu?

Pa ipak, pošto se ovdje radi o visoko razvijenim i organiziranim društvima, nije neosnovano vjerovati kako će se ona znati nositi sa problemima koji se nameću usljed nekontroliranog i enormnog razvoja IT-a. Međutim, ozbiljni izazovi su pred društvima vječite tranzicije koja se po svaku cijenu teže približiti ovim potonjim, te u tim tendencijama nedovoljno kritički stupaju u procese za koje nisu sasvim spremni.

Mnoštvo je problema sa kojima se bibliotekari svakodnevno susreću u praksi, a koji su još daleko od onih kojima se bave stručnjaci u razvijenim zemljama svijeta – krenuvši od nedovoljno ili neadekvatno educiranog kadra (nepostojanje adekvatnog sistemskog rješenja u segmentu obrazovanja i/ili educiranja bibliotečkih stručnjaka za rad sa novim tehnologijama); nedostatnih sredstava za finansiranje uvođenja i održavanja novih tehnologija u bibliotekama; problem sa nedovoljnom i nejednakom uvezanošću u BIS; insistiranje na trendu prelaska na nove /digitalne/

tehnologije bez obezbjeđivanja adekvatne koordinacije i podrške; sraz između očekivanja korisnika mlađih generacija i objektivnih mogućnosti realizacije takvih zahtjeva od strane biblioteka i sl. Nije moguće govoriti o digitalizaciji i automatizaciji usluga i poslovanja biblioteka, a ne osvrnuti se na stvarno stanje na terenu – npr. koliko biblioteka danas djeluje bez čitaonica opremljenih bazičnom kompjuterskom opremom, koliko njih korisnicima može obezbijediti internet, koliko njih ima nedostatna sredstva za nabavku knjiga (o digitalnim izvorima i drugim medijima ili o pretplati na značajnije naučne ili slične baze podataka da ne govorimo!), mnoge od njih djeluju u neuslovnim prostorima, a nemaju niti mogućnost plaćanja uvezivanja i održavanja nekog zahtjevnijeg sistema za obradu i razmjenu podataka...

Digitalizacija

Digitalizacija kao proces neosporno sobom nosi izuzetne mogućnosti i prednosti u slučajevima kada je taj proces dobro planiran i vođen. Ovdje govorimo o segmentima poput: omogućavanja dostupnosti i jednostavnijeg pristupa građi kroz razvoj platformi za promociju i afirmaciju kulturne baštine, lakšeg distribuiranja, promocije i manipulacije sadržajima, ekološke prihvatljivosti, pa sve do zaštite/očuvanja oštećenih primjeraka građe, vrijednih originala i teško dostupnih primjeraka baštine.

Međutim, tu su i neke manjkavosti – od zahtjevnih tehnoloških rješenja, visokih materijalnih troškova, zastarijevanja medija i formata za pohranu i dugoročnu upotrebljivost i očuvanje dokumenata, preko potreba za visoko kvalificiranim kadrom, do mogućnosti različitih zloupotreba i opasnosti za koje još uvijek, čini se, nemaju rješenja niti oni najnapredniji.

Kao tehnološki i finansijski izuzetno zahtjevan proces, digitalizacija iziskuje posebnu pažnju, jer se u baštinskim institucijama ona veže za zaštitu pisane/kulturne baštine, njenu promociju, te poboljšanje pristupa toj građi za korisnike.

To, u pravilu, iziskuje ozbiljniju koordinaciju između institucija i različitih nivoa vlasti te značajna izdvajanja za finansiranje projekata digitalizacije. Kod nas su budžeti za tu svrhu (ako ih uopće ima) skromni, a značajnija podrška nadležnih institucija izostaje pa se finansiranje vrši iz vlastitih fondova ili preko projekata. Malobrojne su biblioteke koje su uspjele

značajnije realizirati svoje planove, jer većina njih, bile javne ili u sastavu, nemaju dostatna sredstva za njihovu provedbu.

Jedan od ozbiljnijih problema je i odsustvo dugoročnog planiranja te nepostojanje strategija.

U zemljama regiona, na primjer, strategije se izrađuju i koordiniraju u okviru nadležnog državnog ministarstva i imaju nacionalni status, a prate ih jasno definirana politika zaštite, preporuke i akti koji uređuju ovu oblast na način da se uspostavi i potiče sistemski i ujednačen pristup digitalizaciji građe u kulturnim ustanovama, te se radi na stvaranju jedinstvenih i usklađenih normi i specifikacija u vezi sa samim postupkom...

Evropska unija nastoji urediti ovaj segment kroz plasiranje prijedloga i preporuka koje bi bile važeće za sve zemlje članice, a putem kojih potiče zemlje na produkciju digitalnih sadržaja od značaja, ali i upozorava i usmjerava ih na načine zaštite digitalnih repozitorija kroz izgradnju i osiguravanje održive digitalne infrastrukture.²

Tu upravo dolazimo do onoga što jeste najveći izazov, tehnološki i finansijski – kako dugoročno zaštititi digitalizirane sadržaje i učiniti ih trajno dostupnim s obzirom na stalnu potrebu digitalne konverzije, adaptacije i transformacije medija i platformi na kojima su sadržaji pohranjeni? Kako još uvijek ne postoje sasvim pouzdani i stabilni mehanizmi za trajno očuvanje digitalnih sadržaja, a postupci poput migracije i emulacije sadržaja su preskupi i prezahtjevni za većinu institucija, građa se štiti kroz uspostavu institucijskog digitalnog repozitorija ili centraliziranog sistema za trajnu pohranu, offsite backupa ili kakvog drugog online sistema za pohranu.

Sve spomenute neizvjesnosti dovode u pitanje krajnji cilj već realiziranih (parcijalnih) projekata iza kojih stoji zalaganje pojedinaca i institucija koji su unatoč svemu uložili ogroman trud da načine nešto što bi trebalo trajno ostati u naslijeđe budućim generacijama – posebno kada se digitalizacijom nastoji zaštititi izvornik ili se učiniti dostupnom nedostupna građa.

² Izdato je mnoštvo smjernica i propisa, poput Evropske deklaracije o digitalnim pravima i načelima za digitalno desetljeće (2003); Preporuke Komisije Evropske unije o digitalizaciji i online dostupnosti kulturnih dobara i digitalnoj zaštiti (2006); Zaključaka Savjeta Evropske unije o digitalizaciji i online dostupnosti kulturnih dobara i digitalnoj zaštiti (2006) i sl.

Automatizacija

Automatizacija, s druge strane, trebala bi služiti tome da se obogati ponuda biblioteka te unaprijedi i olakša poslovanje. Uvođenjem digitalnih tehnologija korisnicima su se otvorile nove mogućnosti kroz uvođenje web 2.0 i sličnih alata, omogućena je veća preglednost i komunikacija sa osobljem, povećana je interoperabilnost. Većina institucija je uvođenje novih tehnologija iskoristila za svoju promociju kroz značajno povećanje vidljivosti na webu (u skladu sa maksimumom “ako nisi na internetu, ne postojiš”); za pokretanje interaktivnih sadržaja na svojim web-stranicama, a aktivno se radi na unapređenju rada kroz uvođenje automatizovane pozajmice i elektronske obrade bibliotečke građe s ciljem uštede vremena i novca.

Ovdje je posebno važno obratiti pažnju na posljednja dva spomenuta segmenta. Većina biblioteka BiH su članice mreže COBISS. Izuzetna je i uzajamna korist između samog sistema i svake članice ponaosob, međutim, imajući u vidu ekonomske i druge pokazatelje u Bosni i Hercegovini, neophodno je zapitati se koliko je mudro potpuno napustiti određene klasične modele poslovanja i staviti se bezrezervno u zavisan položaj spram jednog velikog, izuzetno funkcionalnog, ali i skupog sistema, pritom opet bez ozbiljnije strategije na državnom nivou o zaštiti vlastitih kreiranih sadržaja u potencijalnim neželjenim slučajevima (npr. kolapsa ili napuštanja jednog sistema i prelaska na neki drugi – iz bilo kojeg razloga).³

Koliki su benefiti prelaska na digitalne tehnologije u bibliotekama, da li to i u kojoj mjeri donosi željene rezultate u smislu povećanja broja korisnika i njihovog zadovoljstva uslugama, ne postoje zvanični podaci. Postoje sporadični izvještaji o planovima ili implementaciji određenih aktivnosti u pojedinim bibliotekama, a jedni pronađeni zbirni statistički izvještaj objavljen u okviru istraživanja za 2022. nije obuhvatio podatke relevantne za ovaj rad (Agencija za statistiku BiH, 2023a).

³ Ovakav scenarij potpune zavisnosti od vanjskog kreatora i vlasnika sistema asocira na tvrdnje M. Warka koji kaže kako “...novi oblici eksploatacije su utemeljeni na neravnoj razmjeni informacija: možete dobiti mrvicu žarko željenog détournementa u zamjenu za to što ćete dati puno neplaćenog rada i odreći se svih metapodataka. I tako dobijete mrvicu podataka, a oni ih dobiju sve i, što je važnije, dobiju i sve informacije o informaciji, njezino zašto, kada i što.” Vidi u: Hibert, 2018: 116.

S druge strane, postoje statistike na osnovu kojih je moguće sagledati koliki su dometi našeg društva i u kojoj mjeri je ono spremno odgovoriti na izazove (post)digitalnog doba.

Korisnička zajednica i digitalno okruženje: istraživanja i statistike

Preduslov za uspješan prelazak biblioteka na digitalne sadržaje i njihovo korištenje jesu informacijska i informatička pismenost bibliotečkih stručnjaka, ali jednako tako i korisnika. Kako bi korist bila uzajamna, jednako kao što automatizovane bibliotečke usluge i visok nivo tehnologizacije podrazumijevaju sistemskog bibliotekara, tako podrazumijevaju i korisnika sa određenim informacijskim i informatičkim kompetencijama.

Definicija informacijske pismenosti prema ALA-ijeste “sposobnost korištenja informacijskih i komunikacijskih tehnologija za pronalaženje, evaluiranje, kreiranje i komuniciranje informacija, što zahtijeva posjedovanje kognitivnih i tehničkih vještina”. Međutim, “Suvremeno shvaćanje informacijske pismenosti je znatno šire jer podrazumijeva i informacijske strategije te vještine traženja i korištenja informacija, a ne isključivo bibliografske vještine” (Lau, 2011: 20-21). Za razliku od informacijske, informatička pismenost podrazumijeva vještine korištenja i razumijevanja informacijskih tehnologija (računara, interneta, računarskih sistema). Samo takav korisnik moći će se snalaziti u novom digitalizovanom bibliotečkom okruženju.

Prema navodima autorice prve provedene studije na temu digitalne pismenosti stanovnika BiH, navodi se da, osim rezultata popisa stanovništva iz 2013, kada su prvi put prikupljeni podaci o informatičkoj pismenosti stanovništva, drugih zvaničnih podataka nema. Prema tim podacima navodi se da je u BiH bilo gotovo 90.000 nepismenih ljudi, a od ukupno 3.180.115 osoba starijih od deset godina, 38,7 % je bilo informatički nepismeno (Zukanović, 2022).

Kada govorimo o razvoju informatičkih kompetencija (bilo kod korisnika, bilo kod bibliotečkih stručnjaka), uvijek je ključan sistem obrazovanja od kojeg je djelatnost biblioteka neodvojiva.

O tome da je potreba za ovladavanjem informatičkih vještina itekako prepoznata svjedoči činjenica kako je informatika kao nastavni predmet uvedena u formalno obrazovanje već od 1. razreda osnovne škole.

Prema zvaničnim podacima Agencije za statistiku BiH, u školskoj 2023/2024. godini u 1.667 osnovnih škola u Bosni i Hercegovini bilo je ukupno 20.367 računara, od toga 16.773 sa pristupom internetu (Agencija za statistiku BiH, 2024a). U 310 srednjih škola, u istoj školskoj godini, bilo je ukupno 11.600 računara, od toga 9.567 sa pristupom internetu (Agencija za statistiku BiH, 2024b).

Pa ipak, prema istraživanjima Udruženja za digitalnu transformaciju BiH, tek nešto više od 5% stanovništva ima digitalne vještine iznad osnovnog nivoa, oko 30% one osnovne, a čak 41% stanovništva ni toliko. Također se navodi kako samo 18% mladih ima natprosječne kompetencije (U digitalnoj eri BiH na začelju Evrope, digitalne vještine ispod prosjeka, 2024).

Konačni zaključak je kako: “Rezultati istraživanja pokazuju da je postojeća informatička pismenost u Bosni i Hercegovini ispod prosjeka Evropske unije, a da cijela priča bude još više zabrinjavajuća – ne radimo mnogo da to promijenimo” (U digitalnoj eri BiH na začelju Evrope, digitalne vještine ispod prosjeka, 2024).

Ohrabruje, međutim, činjenica da novija istraživanja pokazuju kako je: “U 2022. godini procenat pojedinaca koji koriste internet narastao na 78,7%. Rast broja pojedinaca koji koriste internet počeo je s pojavom pandemije COVID-19 u BiH (2020. godina) i nastavio se u 2021. i 2022. godini” (Dobrovoljni izvještaj Bosne i Hercegovine o provođenju agende 2030 i ciljeva održivog razvoja, 2023: 58).

U najnovijoj publikaciji Agencije za statistiku *Upotreba informaciono-komunikacijskih tehnologija u BiH*, iz uzorka od 7.990 domaćinstava, pokazalo se da njih 82,1% posjeduje računar. Zastupljenost računara u domaćinstvima varira u zavisnosti od tipa naselja, pa tako u urbanim sredinama pristup ima 68,1%, a u ostalim sredinama 59,9% domaćinstava. U Bosni i Hercegovini 81,6% domaćinstava ima pristup internetu, što je povećanje od 5,7 procenata u odnosu na 2022. godinu.

83,4% osoba svakodnevno koristi internet, i to: u svrhe telefoniranja (videopozivi) njih 94,4%; slanje online poruka preko Skypa, Messengera, WhatsAppa, Vibera itd. 83,1%; učešće na društvenim mrežama kao što su Facebook i Twitter (69,3%). Podatak koji je nama najinteresantniji jeste da usluge čitanja online novina, časopisa i sličnih sadržaja koristi 80,9% ispitanika (Agencija za statistiku BiH, 2023b: 22).

Zaključak

Ukoliko postdigitalno doba razumijevamo kao period poslije digitalne ere – može se reći da, iako su razvijene i bogate zemlje u ovom segmentu već daleko odmakle, Bosna i Hercegovina je još na početku. O razlozima zašto je tako bila bi potrebna zasebna studija, ali činjenice na žalost ne govore u prilog skorije promjene stanja na bolje. Iako su prvi koraci ka tome učinjeni, uočava se veliki disbalans između željenog i izvodivog, između dobrih namjera i loših mogućnosti, između stvarnog stanja i onog kakvo bi trebalo biti.

Naravno da postoje izuzeci čiji je rad baziran na ogromnom zalaganju i čiji rezultati prave značajan uticaj na društvo te u punom potencijalu ispunjavaju svoju svrhu, ali oni samo potvrđuju pravilo. Mi kao društvo nemamo jasnu viziju koji su naši ciljevi u pogledu prelaska na digitalne tehnologije i nemamo ozbiljniju dugoročnu strategiju šta učiniti sa potencijalom koji već imamo. Krovna strategija na nekom višem nivou ne postoji, ulaganja u implementaciju su skromna, pa se i procesi vode parcijalno, te su samim tim skromnijeg obima. Pitanja zaštite digitalizirane građe i repozitorija u slučaju nekog značajnijeg kolapsa (koji su do nedavno bili nezamislivi, a sada smo im sve češće svjedoci, u različitim oblicima), kao i u svim ostalim segmentima funkcioniranja društva, ne postavljaju se, a mogu imati nesagledive posljedice. Krajnje je vrijeme da se bibliotečke i druge baštinske institucije zapitaju i/ili počnu pitati o tome koje su stvarne mogućnosti, potrebe i dometi procesa poput digitalizacije i prelaska na digitalnu kulturu u našem društvu, te kakve implikacije to dugoročno može imati na struku kao čuvara kulturnog identiteta jednog društva. Potencijal za to postoji, potrebno je smoći hrabrosti aktivirati ga i usmjeriti na pravi način i u skladu sa stvarnim potrebama.

Literatura

- Agencija za statistiku BiH. (2021). Bosna i Hercegovina u brojevima. https://bhas.gov.ba/data/Publikacije/Bilteni/2021/NUM_00_2021_TB_1_BS.pdf (28. 8. 2024).
- Agencija za statistiku BiH. (2023a). *Kultura i umjetnost 2022*. Tematski bilten 8. https://bhas.gov.ba/data/Publikacije/Bilteni/2023/CUL_00_2022_TB_1_BS.pdf (4. 8. 2024)
- Agencija za statistiku BiH. (2023b). *Upotreba informaciono-komunikacionih tehnologija u Bosni i Hercegovini 2023*. Tematski bilten 19. https://bhas.gov.ba/data/Publikacije/Bilteni/2023/IKT_00_2022_TB_1_BS.pdf (10. 7. 2024).
- Agencija za statistiku BiH. (2024a). Demografija i socijalne statistike = Demography and social statistics. Osnovno obrazovanje u školskoj 2023./2024. godini = Primary education in the school year 2023/2024. Konačni podaci = Final data. https://bhas.gov.ba/data/Publikacije/Saopstenja/2024/EDU_03_2023_Y2_1_BS.pdf (28. 8. 2024).
- Agencija za statistiku BiH. (2024b). Demografija i socijalne statistike = Demography and social statistics. Srednje obrazovanje u školskoj 2023./2024. godini = Secondary education in the school year 2023/2024. Konačni podaci = Final data. https://bhas.gov.ba/data/Publikacije/Saopstenja/2024/EDU_04_2023_Y2_1_BS.pdf (28. 8. 2024).
- Choy, S. C. C., Crofts, N., Fisher, R., Choh, N. L., Nickel, S., Oury, C., Slaska, K. (2016). *UNESCO/PERSIST Smernice pri izboru digitalnog kulturnog nasleđa za dugoročno čuvanje*. https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000244280_srp (1. 9. 2024).
- Dobrovoljni izvještaj Bosne i Hercegovine o provođenju agende 2030 i ciljeva održivog razvoja. (2023). https://www.fzzpr.gov.ba/files/Ostalo/VNR_BS.pdf (28. 8. 2024).
- Europska deklaracija o digitalnim pravima i načelima za digitalno desetljeće. (2003). *Službeni list Europske unije* 23/01(2003). [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=CELEX:32023C0123\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=CELEX:32023C0123(01)) (28. 8. 2024).
- Golubović, D. (2015). Digitalna zaštita kulturno-historijskog blaga: prakse Europske unije i perspektive Bosne i Hercegovine. Magistarski rad. Sarajevo: Filozofski fakultet. <https://prezi.com/d4w0hde41gg6/teza/> (28. 8. 2024).
- Gorman, M. (2006). Postojana knjižnica: tehnologija, tradicija i potraga za ravnotežom. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo.

- Hibert, M. (2018). *Digitalni odrast i postdigitalna dobra: kritičko bibliotekarstvo, disruptivni mediji i taktičko obrazovanje*. Zagreb: Multimedijalni institut; Institut za političku ekologiju.
- Lau, J. (2011). *Smjernice za informacijsku pismenost u cjeloživotnom učenju*. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo.
- Preporuke Komisije Evropske unije o digitalizaciji i online dostupnosti kulturnih dobara i digitalnoj zaštiti. (2006). *Službeni list Evropske Unije* 585/EC(2006). https://nb.rs/wp-content/uploads/2021/10/Preporuke_digital.pdf (28. 8. 2024).
- Strategija razvoja Federacije BiH 2021–2027. (2020). Sarajevo: Vlada FBiH. https://parlamentfbih.gov.ba/v2/userfiles/file/Materijali%20u%20proceduri_2021/Strategija%20razvoja%20FBiH%202021-2027_bos.pdf (28. 8. 2024).
- Šapro-Ficović, M. (2011). Masovna digitalizacija knjiga: utjecaj na knjižnice. *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 54(1/2), 216-250. <https://hrcak.srce.hr/file/119708> (1. 9. 2024).
- U digitalnoj eri BiH na začelju Evrope, digitalne vještine ispod prosjeka. (2024). *Udruženje za digitalnu transformaciju BiH Akta.ba*, 26. 2. 2024. <https://www.akta.ba/vijesti/bih/174357/u-digitalnoj-eri-bih-na-zacelju-evrope-digitalne-vjestine-ispod-prosjeka> (8. 7. 2024).
- United Nations. (2024). General Assembly. *Seizing the opportunities of safe, secure and trustworthy artificial intelligence systems for sustainable development*. <https://documents.un.org/doc/undoc/ltd/n24/065/92/pdf/n2406592.pdf> (10. 8. 2024).
- Zaključci Savjeta Evropske unije o digitalizaciji i online dostupnosti kulturnih dobara i digitalnoj zaštiti 2006/C 297/01. *Službene novine Evropske unije*, 7. 12. 2006. <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2006:297:0001:0005:EN:PDF> (28. 8. 2024).
- Zukanović, A. (2022). Prvo naučno istraživanje digitalne pismenosti stanovnika u BiH. *FENA*, 15. 6. 2022. <https://www.fena.ba/article/1272882/prvo-naucno-istrazivanje-digitalne-pismenosti-stanovnika-u-bih> (28. 8. 2024).

Challenges of the Profession in a Transitional Society or a Revolution That Eats Its Own Children: A Critical Review of the Trend of Introducing Digital Technologies Into Libraries – Digitization and Automation

Emira Kulenović

Public Institution Library of Sarajevo, Sarajevo, Bosnia and Herzegovina
emira.kulenovic@bgs.ba

Summary

Topics that have been dominating in local professional circles for a long time are related to the application of digital technologies to the work of libraries. The most attention is directed to digitization of materials and automatization of services. The digital conditioning of our everyday life is evident and ubiquitous in many spheres of human activity, and heritage institutions are no exception. In librarianship, these processes are related to the improvement of services and operations. Special emphasis is, however, on the promotion and preservation of cultural heritage. Thus, the most often stated goals of digitalization are promotion and preservation of originals, easier manipulation and dissemination of digital content, and adaptation to new technological trends. On the other hand, there is an insistence on the automatization of all segments, from administrative to professional, in order to save time and money and provide new services to users. Although the benefit is indisputable, it would be good to reconsider the motives, practices, as well as the final results of the implementation of these trends in our country, keeping in mind the entire social context. The paper discusses the competence of society for the transition from the analog to the digital age using the example of libraries and user communities. Having in mind an increasing concern of the risks of the dizzying progress of IT technologies by far more organized and wealthy countries – especially when it comes to the uncontrolled development of artificial intelligence

and the risk of data loss or misapplication – should force library professionals worldwide to think long-term about the impacts that such processes can produce. In a country that does not have enviable economic and educational indicators, where many segments are not regulated through acts and legislation, where demographic statistics on the level of education and information literacy are devastating almost as are allocations for the development of science and technology, where status of cultural and educational institutions is questionable – it is necessary to provide a different point of view on this problem. Supported by available statistical indicators it is possible to see an objective picture of both sides of the coin.

Keywords: libraries, digital technologies, information literacy, computer literacy, digitalization, automatization, technological trends